

Thomas Piketty: A tőke a 21. században

Ford. Balogh-Sárközy Zsuzsanna. Kosuth, Bp., 2015. 704 old., 8500 Ft

Mind Paul Krugman, mind Joseph Stiglitz úgy véli, Piketty új könyve az évtized közgazdasági könyve lesz. Krugman szerint ezután új módon kell a közgazdaságtant művelni, s a társadalomról sem lehet többé ugyanúgy gondolkodni, mint idáig. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy az évtized legfontosabb *társadalomtudományi* könyvének tartom.

A magyar kiadás kapcsán megfogalmazódó megjegyzéseimet azzal a hatással kezdeném, amelyet e mű várhatóan a tudomány jellegére gyakorol. Piketty a közgazdaságtant társadalomtudományként fogja fel, ugyanúgy, mint a történelmet vagy a politikatudományt. S e könyvében valóban társadalomtudományt művel: nem csupán azzal, hogy idősorokat használ, hanem azzal is, hogy érzékeny a történeti kontextusokra, a politikai és társadalomszerkezeti folyamatokra és következményekre.

Az amerikai egyetemeken ez a diszciplináris meghatározás – legalábbis szervezetenként – nem különösebben rendhagyó. A közgazdaságtani tanszék a társadalomtudományi karhoz szokott tartozni, van ahol (például a Kaliforniai Egyetem Los Angeles-i campusán) a történettudományi tanszék is. Európában – és sajnos különösképpen Magyarországon – a közgazdaságtan és a társadalomtudományok ritkán férnek meg egy sátorban (például a Magyar Tudományos Akadémia új kutatóközponti szervezetében társadalomtudomány csak a jogot, szociológiát, politológiát és kisebbségkutatást tekintik. Bármennyire megdöbbenő, a Magyar Tudományos Akadémiának nincs is Társadalomtudományi Osztálya, a IX. osztály a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, ahol az egyébként meghatározó politikai és szociológiai tudományokat a „harmadik rendbe” sorolják a teológiával, a hadtudomány-

nyal és a regionális tudományokkal együtt – szegény Weber, Durkheim, Machiavelli és Hobbes restelkedhet, hogy az MTA tevékenységük terepét nem ismeri el önálló tudományként.

Sajnos az elmúlt évtizedekben még az Egyesült Államokban is gyengült a matematizált s az adatokat egyre inkább laboratóriumi kísérleti módszerekkel előállító közgazdászok kapcsolata a többi társadalomtudománnyal. Gondolom, sok közgazdász nem is tartja a történelmet, a szociológiát (Webert vagy Durkheimet) és a klasszikus politikatudományt (Machiavellit vagy Hobbest) „tudománynak”.

Vannak persze, akik fontos társadalmi kérdésekkel foglalkozó és nemcsak a szakközgazdászoknak érthető társadalomtudományként művelik a közgazdaságtant, például épp Paul Krugman, Joseph Stiglitz, Robert Shiller és Kornai János, de ők nem az amerikai vagy amerikanizálódó akadémiai közgazdaságtani főcsapásán járnak. Egyébként Krugman és Stiglitz is csak már Nobel-díjasként vette a bátorságot, hogy társadalmilag releváns és jól olvasható könyveket írjon. Tartok tőle, hogy Piketty túl korán „ugrott”, s matematizáló kollégái aligha fogadják be a Nobel-díjasok klubjába, hiába fogja a könyve milliószámra szerte a világon. Az amerikai egyetemeken hegemon helyzetű közgazdászok többsége nem éppen lelkesen fogadta a könyvét, és fanyalogtak francia kollégái is az amerikai főáramhoz közeli Ecole d'économie de Paris nevű egyetemen, mivel szerintük Pikettynek ez a munkája nem tartozik a „tudományhoz”.

A közgazdaságtan elkülönülése a többi társadalomtudomány – főként a szociológia s részben a politológia – gondolkodásmódjától csak kárára lehet valamennyi társadalomtudománynak. A XIX. század nagy közgazdaságtani teoretikusai – Malthus, Ricardo, Marx – példáját követve Piketty a közgazdaságtant is magába foglaló társadalomtudományok közös fő kérdését – az egyenlőtlenségek problémáját – állítja a középpontba, s nem restell egy olyan 800 oldalas közgazdaságtani művet megírni, ahol több szó esik Balzacról, Austenről és Dickensről (és Marx-

ról és Ricardóról), mint egyenletekről. A könyvben jóformán az egyetlen matematikai képlet az $r > g$: a kapitalista piacgazdaságban a járadék – vagy a tőkére jutó jövedelem (ezt mintha Piketty nem tisztázná kellőképpen, erről később részletesebben szólok) – rendszeresen gyorsabban nő, mint a gazdaság.

Az osztrák iskola térnyerésével s különösképpen a neoklasszikus közgazdaságtan hegemoniájával az egyenlőség kérdése háttérbe szorult; kritikai vizsgálatát a közgazdaságtan évtizedekre átengedte a jószívű, de nem túl okos szociológusoknak. Hogy pontosabb legyek: a téma létezett ugyan, de a közgazdászokat nem foglalkoztatta az egyenlőtlenségek kritikai elemzése. (Vannak fontos kivételek, így például Anthony Atkinson.) A társadalmi egyenlőtlenség és a gazdasági növekedés vizsgálatának meghatározó egyénisége évtizedeken át az a Nobel-díjas Kuznets volt, akinek 1955-ben közzétett, fordított U-görbéje rendkívül nagy hatást gyakorolt. A görbe azt a felismerést szemléltette, hogy az egyenlőtlenségek a *take-off*, az iparosodás korában nőnek meg látványosan, majd a gazdaság magasabb fejlődési szintjén *automatikus*an csökkennek.

Kuznetsnek igaza volt: az 1950-es évekre a társadalmi egyenlőtlenségek valóban csökkentek. Piketty szerint azonban fatális tévedés volt e fejleményt valamiféle autonóm gazdasági logikának tulajdonítani és a trendet a jövőre extrapolálni. Kuznets tételére egybecsengett Robert Solow-nak a „kiegyensúlyozott növekedési útról” kifejtett elméletével, amely szintén abból a feltevésből indult ki, hogy a szabadpiacok egyensúlyi állapotokat hoznak létre, és baj csak akkor van, ha a kormányzat beavatkozik a szabadpiacok működésébe. Piketty elemzése is Kuznets tételét veszi kiindulópontnak, de nem feltételezi, hogy a piac automatikusan korrigálna a növekvő egyenlőtlenséget. Fő állítása éppen az, hogy ilyen korrekció csak társadalompolitikai beavatkozással lehetséges.

Kritikusai mint marxistát, illetve szocialistát kárhoztatják Pikettyt, mert többször is elismerően ír Marxról, akinek különösen azt a megállapítását

tartja fontosnak, hogy a modern kapitalizmust a tőkefelhalmozás korlátlan növekedése jellemzi. Viszont döntő kérdésekben komoly vitája van a marxizmussal. Nem fogadja el a profitráta csökkenő tendenciájának tételét (ami pedig Marx egyetlen komoly, „tudományos” – s a történelem által megcáfolt – érve amellet, hogy a tőkés gazdaság előbb-utóbb szükségszerűen összeomlik). Azt hangsúlyozza, Marx nem mérte fel, hogy a technikai innováció mennyire megnöveli a munka termelékenységet. Piketty maga nem szocialista: radikális 68-as szülei ma valahol Dél-Franciaországban kecskét tenyésztnek, ő maga pedig kora ifjúságának politikai flörtje elmúltával valamilyen emberarcúnak vélt kapitalizmus híve. Erről a könyv bevezetőjében így tesz tanúságot: „Egyáltalán nem célo, hogy önmagukban véve az egyenlőtlenségeket vagy a kapitalizmust elítéljem – annál is inkább, mert a társadalmi egyenlőtlenségek nem önmagukban jelentenek problémát, hiszen a »közösség szempontjából való hasznosság« igazolhatja létüket” (43. old., az én kiemelésem). Ami nagyon lényeges: Marxnak van osztály- és kizsákmányoláselmélete is, Piketty azonban egyiket sem fogadja el. Marx azt próbálta bebizonyítani, hogy a kapitalista piacgazdaságnak meg kell buknia, Piketty viszont a növekvő jövedelmi/vagyoni egyenlőtlenségek reformjától a kapitalizmus megújulását várja.

Egy ilyen terjedelmű könyvben sok minderről esik szó. Nem lehet elvárni, hogy szerzője mindig mindenben következetes és analitikusan tiszta legyen. Itt csak egy döntő ellentmondásra vagy talán csak fogalmi tisztázatlanságra utalok. Előre jelezve legfőbb kritikai megjegyzésemet azt állítom, hogy Piketty hajlamos a tőkét és a vagyont, illetve a profitot és a járadékot mint egymással felcserélhető fogalmakat használni. Ebben Stieglitzcel értek egyet, aki 2014. december 4-én a New York-i Columbia Egyetemen *New Historical Perspectives on the Distribution of Income and Wealth among Individuals* című előadásában fejtette ki, mennyire kulcsfontosságú e fogalmak világos megkülönböztetése a társadalmi egyenlőtlenségek legártalmasabb, a

gazdasági növekedés képességét aláásó formájának a megértéséhez.

Az én olvasatomban Piketty első sorban Ricardo követője, akinél kulcskategória a járadék (*rent*), amely Ricardónál kizárólag a földjáradékra vonatkozik: a magántulajdonú, jó minőségű termőföld szűkösön áll rendelkezésre, viszont a terményeket fogyasztó népesség és értelemszerűen élelmiszerigénye is dinamikusan nő. Az élelmiszerek konstans kínálata és a keresletük növekedése felhajtja az élelmiszerárakat. A keletkező haszon földjáradékként (Ricardónál többféle járadékról van szó: itt a szűköségi járadékról) a földbirtokosok zsebébe kerül. A legfontosabb megállapítás az, hogy adott nagyságú termőföldön nem keletkezik a korábnál több új érték, a konstans mennyiségben előállított termények ára viszont nő. A (szűköségi) járadék tehát Ricardo értelmezésében nem új értékből vagy új vagyonból származik, hanem a meglévő értékek vagy vagyonok újraelosztását jelenti a szűkös mennyiségben rendelkezésre álló tőkejavak – jelen esetben a termőföld – monopolisztikus tulajdonosai között.

Marx tőke-, illetve profitelmélete ettől élesen különbözik: a tőkés a profitot a bér munkával előállított új értékből sajátítja el és forgatja vissza a termelés bővítésére. Ha luxusjavakra költené, versenyképtelenné válna, mert versenytársai nála gyorsabban fejlesztenék a termelési technológiát. Marx is úgy látta, hogy a kapitalizmus fejlődésével a kizsákmányolás fokozódik (a profit gyorsabban nő, mint a munkabérek), de szerinte a kapitalizmus nem ebbe az egyenlőtlenségbe bukik majd bele, hanem abba, hogy még ennél is gyorsabban nő az állandó tőkésbe történő beruházás, tehát idővel a profitráta csökken, ami a tőkés újratermelést előbb-utóbb ellehetetleníti.

Az $r > g$ képlet szerintem csak akkor értelmezhető, ha r nem tőkejövedelem, hanem új értéket/vagyont nem termelő járadék. A tőkés újratermelés mindaddig folytatódhat (bár nem konfliktusmentesen), amíg a profitot visszaforgatják a termelésbe, de a tőkés újratermelés érdekében előbb-utóbb mindenképpen meg kell akadályozni, hogy r (jára-

dékként) elszívja a gazdasági növekedés potenciálját egy egyre kisebb létszámú „járadékos osztály” vagy „oligarchia” javára. Ez *patrimoniális kapitalizmus* kialakulásához vezetne. Itt most már Piketty saját terminológiáját használom – az angol kiadás alapján, mert a magyar fordításban a „patrimoniális” kapitalizmusból érdekes módon – és szerintem tévesen – „tulajdonosi” kapitalizmus lett. A probléma ugyanis nem az, hogy a tőkés tulajdonos (mi más lenne?), hanem hogy ismét patrimonialisan, örökkeléssel és monopolisztikusan az. Mondhatni Piketty szerint a kapitalizmus refeudalizálódik.

Piketty tehát egy csaknem évszázados kitérő és a XX. század második felének mikroökonómiai egyoldalúsága után visszahozta a közgazdasági kutatás centrumába a társadalomkutató szakmák közös témáját: az egyenlőtlenséget. Mintegy meghirdeti a szociológiával és a politológiával dialógusban álló makroökonómia reneszánszát. Könyve nem pusztán egy újító szemléletű mű a közgazdaságtanban, hanem egy új, átfogó program megfogalmazója a közgazdaság-tudomány és a többi társadalomtudomány számára.

Érdekesebb kérdés azonban, miért készített bennünket Piketty könyve arra, hogy ne csak a társadalomtudományokról, de a társadalomról is másként gondolkodjunk.

Különösebben nagy meglepetést Piketty azzal nem okozott, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeknek az elmúlt évtizedekben (pontosabban 1970–75 óta) bekövetkezett növekedését dokumentálta. Köztudottan a jövedelmek közötti egyenlőtlenségek, mondjuk, 1930 és 1970–75 között csökkentek, azóta viszont számottevően nőttek, úgyhogy ma már megközelítik a nagy világgazdasági válság, vagyis az 1929 előtti szintet. Pontosításként ehhez tegyük hozzá, hogy a globálisan mért egyenlőtlenségek ennél bonyolultabban alakultak. Az országok közötti egyenlőtlenségek is nőttek az elmúlt évtizedekben, de ha az országokat a népességszámmal súlyozzuk, akkor a globális egyenlőtlenség, főleg néhány nagy népességű ország, elsősorban Kína gyors gazdasági fejlődése miatt csökkent (bár

ezekon a fejlődő országokon belül az egyenlőtlenség hihetetlen mértékben nőtt!) A *jövedelmi egyenlőtlenség* ilyen riasztó emelkedése a fejlett tőkés országokban is aggodalomra ad okot, mivel a jövedelmi hierarchia alsó decilisének vagy deciliseinek az időnként abszolút, de legalábbis relatív pauperizálódása azzal a veszéllyel jár, hogy a társadalmi egyensúly felbillen, és népszerűvé válnak a szélsőjobb (esetenként a szélsőbal) pártok populista politikai programjai. Így nyert teret a baloldal például Görög- és Spanyolországban, és legalábbis részben ez az oka a jobboldal térnyerésének Orbán Magyarországon (vagy Putyin Oroszországban, hogy a nagyobb halról beszéljünk).

Mindezt Piketty nélkül is tudtuk. Mi az, amit ebből a könyvből tanulhattunk meg? Hadd jegyezzek le itt néhány új tanulságot:

1. A „dicsőséges három évtized” (1945–1975) történeti kivételességét ilyen sok országra kiterjedően, ilyen hosszú idősorokkal tudomásom szerint még senki sem bizonyította be.

Piketty hatalmas apparátust mozgatva demonstrálja, hogy a hosszabb távon növekvő, nagymérvű egyenlőtlenség a tőkés gazdaság természetes velejárója, a „három dicsőséges évtized” aberráció, amely sokkhatások, illetve a rájuk adott szociálpolitikai válaszok eredője. Félreértések elkerülése végett: Piketty nem a háborúknak tulajdonítja az egyenlőtlenségek csökkenését, hanem a háborúkra adott szociálpolitikai válasznak, különösképpen a második világháború után kialakuló jóléti állami politikának. 1929-ben a lakosság legmagasabb jövedelmet élvező 10 százalékának az összjövedelem mintegy a 40–50 százaléka jutott; ez az arány 1970-re mintegy 30 százalékra mérséklődött, majd 2015-re ismét csaknem 50 százalékra emelkedett. Ez a trend különösen markáns az Egyesült Államokban, de Európában is hasonló. Piketty azon közgazdászok táborába tartozik, akik Kuznetsszel vitázva nem gondolják, hogy mindent rábízhatunk a piac önkorrekciójára. A második világháború vége felé nem kevés közgazdász vélte úgy, hogy a kapitalizmust a kapitalizmus érdekében kell megszabályozni. Nemcsak a szocializ-

mussal úgy-ahogy szimpatizáló Polányi Károly, vagy a szociáldemokrácia kedvenc közgazdásza, John Maynard Keynes, hanem a „baloldali elhajlásal” aligha vádolható Schumpeter, sőt még a neoliberaisok védőszentje, Hayek is így gondolta. Hayek híres mondása valahogy így hangzott: én nem ellenzem a tervezést, minden tervezés jó, ha elősegíti a szabad versenyt a piacon. Piketty sok országra és hosszú időszakra kiterjedő adatai azt mutatják, hogy a dicsőséges három évtized volt a korábbi megrázó kódtatásokra adott politikai válasznak köszönhető kivétel, hiszen 1970–75 után a tőkés világ visszatért az egyenlőtlenségek „normális” szintjéhez.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a kisebb egyenlőtlenséget kívánók nem reménykedhetnek a szabadpiac „önkorrekciós” logikájában, nagyobb egyenlőség csak társadalompolitikai eszközökkel hozható létre. Piketty ugyan nem elemzi a posztkommunista társadalmak fejlődéstendenciáit, de a világnak ebben a részében Piketty üzenete különösen fontos: nincs okunk abban bízni, hogy a piac szabadra engedése előbb-utóbb a gazdasági növekedés hasznának a „leszivárgásával” (*trickle down*) jár. A szegénységet a piac hívta létre a 90-es években, s ezt célzott társadalompolitika nélkül a szabadpiac nem tudja orvosolni. A szabadpiac sok mindenre jó, de a szegénységet vagy az egyenlőtlenséget nem csökkenti. (Bár Magyarországon a GINI-vel mért egyenlőtlenség 1990 óta tartósan emelkedik, de nem különösebben magas, viszont a szegénység mértéke az elmúlt 25 évben a kormány színtől függetlenül meredeken emelkedik. Igaz, a Fidesz második kormánya e téren elődjéinél is „jobban teljesített”: 2010 óta még a korábinál is gyorsabban nőtt a szegénység. Jóllehet, 2014-ben a TÁRKI a szegénység valamelyes mérséklődéséről számolt be, még nem tudjuk, ez trendváltozást jelez-e, vagy csupán egy választási év állami költsékezésének a következménye. Egy azonban bizonyos: nagyobb egyenlőség vagy a szegénység mérséklése csak célzott állami társadalompolitikával érhető el.

Ez az eredmény a szociológusok számára talán nem újdonság, a köz-

gazdászok körében viszont heves viták tárgya. Szórakoztató példa, hogy 2013-ban a közgazdaságtani Nobel-díjon Lars Peter Hansen, Robert Shiller és Eugene Fama osztozott. Közülük Shiller a piacsabályozás híve, Fama meg a piaci önsabályozás apostola, aki máig nem hiszi el, hogy volt lakáspiaci buborék, s még ma is ellenzi, hogy bármiképpen szabályozzák akár az ingatlanpiacot, akár a banki szektort.

Piketty első nagy „felfedezése” az egyenlőtlenség növekedéséről tehát nem igazán újdonság. Az a következtetése, hogy a három dicsőséges évtized nem a szabadpiacnak, hanem szociális szempontú korlátozásának köszönhető, szintén általában elfogadott. A baloldallal szimpatizálók elismerőleg nyugtázzák ezt, a jobboldali érzelmű társadalomtudósok viszont minden későbbi baj forrását a New Dealben és a skandináv jóléti államban vélik fellelni. Azt mondhatjuk tehát, hogy Piketty gondosabban dokumentálta azt, amit már mindannyian tudtunk, politikai beállítódása pedig közelebb áll a bal-, mint a jobboldalhoz (de ettől még nem szocialista, inkább szociáldemokrata).

2. *A tőke a 21. században* olvasható úgy is, mint Ricardo igencsak időszerű újralfedezése (a kiváló, korán elhunyt Aage Sørensen ezt a szociológia számára már megkísérelte, még ha nem aratott is vele kellő sikert). Marxot a 60 évesnél idősebb társadalomtudósok, bár már nem olvassák, még nem felejtették el, és vitatkoznak vele. Adam Smith *A nemzetek gazdagsága* című művének néhány oldalát a közgazdászok újra meg újra előveszik, de a *The Theory of Moral Sentiments* címűt gondosan kerülik. Ricardo is a ritkán olvasott könyvek polcára került. Piketty legmélyebb gondolatainak a megértéséhez azonban vissza kell térnünk Ricardóhoz és a járadék elméletéhez.

Szerintem fontos új eredmény – s ebben Stiglitzcel értek egyet –, hogy Marxszal ellentétben az egyenlőtlenség gyökerét Piketty nem a profit és a munkabér ellentétében látja (a modern szociológia ezt leegyszerűsítve jövedelmi egyenlőtlenségként határozta meg), hanem a monopóliumhelyzetekből származó járadékok és

az új értéket termelő munkatevékenységből származó jövedelmek egyenlőtlenségében. Tény, hogy Piketty elegánsan – és pontatlanul – csúszkál a profit és a járadék fogalma között, s ennyiben, bár hajlik Ricardo felé, nem tud szabadulni Marx hatása alól.

Hogy mi is a járadék és a profit közti különbség, arra hiába keresünk Pikettynél pontos választ (miközben fontosnak tartja a nem pontosan definiált „járadékos osztály” és a „patrimoniális kapitalizmus” megnevezését). Igaz, a közgazdasági irodalom is bizonytalan a járadék meghatározását illetően. Az elmúlt évtizedek szakirodalmában a „járadékra törekvő” (*rent-seeking*) viselkedés általában kritikai feddésben részesült mint a gazdasági növekedés és a társadalmi jólét aláásója. Ebben az összefüggésben a járadék fogalma világos: azt a jövedelmet jelöli, amelyhez a tulajdonos anélkül jut, hogy új vagyont vagy értéket állított volna elő. Ricardo ilyennek gondolta a szűkös mennyiségben rendelkezésre álló értékes termőföld birtokosainak jövedelmét, akik az egyre növekvő népesség egyre nagyobb élelmiszerkereslete miatt egyre nagyobb földjáradékhoz jutottak anélkül, hogy több élelmiszert állítottak volna elő. Járadék olyankor keletkezik, ha a természetesen szűkös vagy mesterségesen szűkössé tett, de sokak által szükségeltetett termékeket vagy szolgáltatásokat előállító javak (*assets*) kevesek kezében összpontosulnak.

Stiglitz helyesen és meggyőzően terjeszti ki a járadék fogalmát, amely így már nem csupán a monopolisztikusan birtokolt, szűkösen rendelkezésre álló termelőföldre eső járadékot jelenti. Járadék a városi ingatlanon értékteremtés nélkül szerzett jövedelem, továbbá az olyan jövedelmek is, amelyek általában a szabadpiac korlátozásával keletkeznek – például az adókedvezmények, a közbeszerzéseknél a barátoknak, rokonoknak, klienseknek biztosított előny, a kiváltságokat teremtő iskolai végzettség megszerzésében élvezett előny stb.

Bennünket, akik úgy-ahogy tájékozottak vagyunk a posztkommunista átalakulás fejleményeiben, talán felesleges emlékeztetni a profitmaximalizáló nagyitókés és a járadékos

oligarcha megkülönböztetésének fontosságára. Persze az eredeti tőkefelhalmozás sehol sem volt séta-galopp, a XIX. század végi monopóliumokat létrehozó amerikai nagyitókészeket (Rockefellert, Jay Gouldot, Carnegie-t) járadékszerző gyakorlatukra utalva nevezték rablóbaróknak (*robber barons*).

Érdekes egyébként, hogy Piketty éppen a humántőkét zárja ki a tőke-jövedelem forrásai közül, holott éppenséggel a humántőkéhez kapcsolódó „akkreditált jogosítványok” a klasszikus s talán legkönnyebben mérhető járadékok. A számtalan eset elősorolása helyett álljon itt egy anekdotikus példa. Egy időben az Amerikai Szociológiai Társaságban felmerült, hogy harcolnunk kellene egy nomenklatúráért, azaz legyen törvényileg megkövetelhető, hogy bizonyos állami állásokat csak szociológusi Ph.D.-vel rendelkezők tölthessenek be. Ebből szerencsére semmi sem lett, de az elgondolás logikája az volt, hogy ha a magas jövedelmű állásokba kinevezhetők kínálatát a szociológusokra korlátozzuk, akkor ezzel maximalizáljuk a jövedelmüket. Ha ez sikerült volna, akkor jövedelmük egyik része munkajövedelem, másik része járadék lett volna. Érdekes némi öniróniával beismernünk, hogy amikor korlátozzuk az egyetemi és akadémiai doktorok vagy az akadémikusok számát, akkor e mesterséges korlátozással a klubba bekerülőknél járadékot biztosítunk.

A járadék ricardói megkülönböztetése a profittól (vagy szociológusi szempontból: a magas jövedelmektől) azért is rendkívül fontos, mert – Ricardóval egyetértve és Marxszal vitázva – Piketty a társadalmi mobilitással kapcsolatban is megfogalmaz egy fontos és, azt hiszem, jórészt adatokkal alátámasztható hipotézist. *A tőke* I. kötetének egyébként zseniális, analitikusan briliáns III. részében kifejtett kizsákmányoláselmélet szempontjából irreleváns, kiből verbuválódik a kizsákmányolók osztálya: semmit sem változtatna a kizsákmányolás tényén és szükségszerűségén, ha a tőkét működtetők valamennyien első generációs „újjgazdagok” lennének. A profitorientált gazdaság csak akkor maradhat fenn, ha a tőkés kizá-

rólag a munkaerő árát fizeti meg, és a nyereséget a gazdaság növelésére fordítja – máskülönben a tőkészek közötti versenyben tönkremegy. A profitot Marx nem munka nélkül szerzett jövedelemként, még csak nem is túlságosan magas jövedelemként definiálja. A profit az a többletermék, amit a munkástól el kell vonni (nehogy a munkás tőkét tudjon felhalmozni, s kilépjen a munkaerőpiacról), és amit a tőkésnek vissza kell forgatnia a termelési folyamatba, hogy a többi tőkessel felvehesse a versenyt. Marx jól tudta, hogy vannak járadékos kapitalisták is, de ezt ő aberrációnak tekintette. Hiszen a járadékos kapitalizmus, akárcsak a finánckapitalizmus, nem képes ön maga újratermelésére; hosszabb távon a kapitalizmust csak a „termelés a termelés érdekében” logikája tudja újratermelni.

Pikettynél a központi kategória nem a marxi profit, hanem a ricardói járadék. Ezt az olvasatot azért kell hangsúlyoznom, mert a vagyon/tőke, illetve járadék/profit közötti megkülönböztetést szerzőknél nem találok elég világosnak. Ezért az én logikám szerint próbálok gondolatmenetét „megfegyelmezni” – a Piketty által azonosított fő probléma tehát a *növekvő szakadék a monopolisztikusan birtokolt vagyonból származó s új értéket/vagyont nem termelő járadék és a gazdasági növekedés között*. Ha a jövedelmek egyre nagyobb része ilyen értelemben vett járadékból származik, akkor alakul át a szabadversenyes kapitalizmusból a rendszer patrimoniális kapitalizmussá, amelynek a nyertesek nemcsak a felső 1 százalék vagy ezrelék, hanem a „patrimoniális középosztály” is, mely főként az ingatlanpiac inflációjából tesz szert számottevő járadékokra, amit aztán örökségként átruház a következő generációra.

A különbség a tőkére jutó járulékok és a munkából szerzett jövedelem, nem pedig a profit és a munkabér ellentéte. A 179. oldalon olvasható levezetés fő tanulása: a tőkére jutó járulékok a XIX. században a munkára jutó jövedelem hétszerese volt, de csak a duplája az 1950-es években, most ismét 5:1 az arány, amely Piketty előrejelzése szerint századunk végére ismét feltornássza magát 7:1-re.

Vajon érdekes-e ez? S ha igen, miért? Piketty Marxszal ellentétben nem hisz az apokaliptikus kimenetben. Szó sincs arról, hogy a g -nél nagyobb r szükségszerűen a kapitalizmus bukására vezetne. Sőt, amint látni fogjuk, Pikettynek van javaslata a „reformra” – amit Marx elképzelhetetlennek tartott. Marx szemében a tőkés társadalom „sátáni malom”, amelyen reformok nem segíthetnek, csak forradalmi megdöntése nyújthat megoldást.

Az én olvasatom szerint a tőkés gazdaságnak egyik alapvető legitimációs problémája – hacsak nem társul megfelelő társadalompolitikával – az új értéket nem termelő járadéknak a gazdasági fejlődésnél gyorsabb növekedése.

Marxszal és Ricardóval ellentétben Pikettynek van egy számára fontos hipotézise a társadalmi mobilitásról is. A 424. oldalon azzal érvel, hogy a XIX–XX. század fordulóján, legalábbis Franciaországban az összes vagyonnak mintegy 80–85 százaléka örökölt vagyon volt, az 1970-es években már csak 45 százaléka, 2010-ben viszont már 66 százalék ez az arány, és századunk végére elérheti a 90 százalékot. (Ugyanezt a trendet találja az Egyesült Államokban is, l. 372. old.). Ha ez igaz, akkor a tőkére jutó járuléknak is egyre nagyobb hányada jut azokhoz, akik a tőkét örökölték, ami igencsak kétségbe vonja a piaci társadalmak meritokratikus öngazdálkodását.

Mindebből az következik, hogy a jövedelmeknek, egy egyre zsugorodó felső osztály vagy réteg jövedelmének egyre nagyobb hányada nem munkából (vagy profitból), hanem járadékból származik.

Ez a felismerés a posztkommunista és különösen a magyar gazdaság fejlődésének értékelésében is fontos. Bár több posztkommunista társadalomban a GINI is magas értéket ér el, egyesekben – így Magyarországon is – gondot nem a magas GINI, hanem a magas járadék okoz. De ne nézzük csak a saját köldökünket: miből származott Berezovszkij hatalmas vagyona? Az a zseniális ötlete támadt, amikor a keményvaluta-bevétel reményében engedélyt adott neki az akkor még szovjet külkereskedelmi minisztérium, hogy Ladákat exportál-

jon nyugatra, akkor a nyugati piacon eladhatatlan Ladákat kivitte a szovjet határon, másnap reimportálta s beszerzett felárral értékesítette a szovjet hiánygazdaságban. Az így szerzett jövedelmet svájci frankra váltotta. Mivel időközben a rubel árfolyama zuhant, a svájci franké pedig emelkedett, Berezovszkij óriási járadékhoz jutott anélkül, hogy egy fillérrel is hozzájárult volna az orosz gazdaság növekedéséhez... (Simicskától, Puchig, Mészárosról Gyurcsányig a milliárdos vagyonok felhalmozásának forrása nem profit, hanem járadék volt.) Ez történt persze „kicsiben is”: a trafikmutyi nem más, mint szerény járadék átutalása a korábban dohányárúsításra jogosult kis üzletektől a ma dohányárúsítási monopóliummal rendelkező üzletekhez (amelyeknek tulajdonosai a politikai hatalom kliensei). Pikettynek igaza van: így alakul ki a patrimonialis kapitalizmus, illetve a patrimonialis középosztály, amely az „illiberalis demokrácia” fő politikai támasza.

A „dicsőséges három évtized” tehát a kapitalista társadalom egy viszonylag rövid, meglehetősen meritokratikus korszaka volt, de ma már a tőkés társadalom is egyre inkább „rendi” jellegűvé válik, hasonlóvá ahhoz, ami egykor hagyományos volt, ahol a privilégiumokat egyre inkább az öröklés határozza meg. Az ebből fakadó legitimációs válságot a szabad piacgazdaság nem tudja felszámolni: az egyetlen lehetséges megoldás a társadalompolitikai beavatkozás. S mivel ennek a legitimációs problémának a gyökere a vagyonban s nem a jövedelemelosztásban van, a megoldás Piketty szerint a jövedelem adóztatása helyett a vagyon megadóztatása.

Mindez racionálisnak hangzik, ám kérdés, gyakorlatilag kivitelezhető-e. A jövedelemadó helyébe lépő „globális” vagyonadó ötlete politikailag nem könnyen megvalósítható. Bármennyire koncentráliódik is a vagyon a felső 1 százalék, vagy akár 0,1 százalék kezében (erre mutató tendencia 1987-ben 140 milliárdos volt a világon, akik az összes vagyon 0,4% százalékával rendelkeztek; míg ma mintegy 1400 milliárdos birtokolja az összes vagyon 1,5% százalékát), még mindig számottevő vagyon (főleg ingatlan-

vagyon) van a közép- és felső középosztály tulajdonában. Ők, akik aligha támogatnák a váltást a jövedelemadóról a vagyonadóra, népes szavazótábor jelentenek. Az is nehézséget okoz, hogy bár a jövedelmek elfogadhatóan jól mérhetőek, a vagyon (és a járadék!) hasonló pontosságú mérése egyelőre nem lehetséges.

Bár szimpatikus és elméletileg meggyőző Piketty érvelése a vagyonadó mellett, bevezetésének politikai esélye a demokratikus társadalmakban meglehetősen csekély. Végezetül: Piketty nagy újítása a vagyon és a járadék középpontba állítása. Csakhogy bármennyire fontos lenne is elméleti szempontból a járadék elkülönítése a munkajövedelemtől vagy a profittól, empirikusan szinte megvalósíthatatlan. Stiglitznek igaza van: Piketty nagy hibája a tőke és a vagyon összemossa. De legyünk méltányosak: elkülönítésük további 800 oldalt igényelt volna (ha egyáltalán ilyen röviden megoldható). Ha Piketty könyvének szerkesztője lettem volna, akkor a „Vagyon a 21. században” címet javasoltam volna – azzal a kiegészítéssel, hogy az $r > g$ egyenletben r a *rent* rövidítéseként a járadékot, s ne a profitot jelölje.

SZELÉNYI IVÁN

Oplátka András: Németh Miklós: „mert ez az ország érdeke”

Helikon, Bp., 2014. 438 old. + fotómelléklet, 3990 Ft

Németh Miklós 1988-ban, 40 évesen került a miniszterelnöki posztra, és lett az MSZMP Politikai Bizottságának tagja. Ekkor egy éve volt a párt gazdaságpolitikai titkára, azt megelőzően egy évig a Központi Bizottság osztályvezetője. Nem páratlan, de azért kivételesen gyors karriert futott be a pártállamban. Hegedüs András 1955-ben, nem egészen 33 évesen lett miniszterelnök, Maróthy László is nagyjából ennyi idős volt, amikor a Kádár-korszakban a Politikai Bizottságba került, de sorolhatók lennének